

**ΕΝΑ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΚΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΥΝΑ ΤΟΥ «ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ»
(26 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1589)**

Με τὸ ἔγγραφο αὐτὸ συμπληρώνεται ἡ δημοσίευση τῶν ἱστορικῶν γιὰ τὴν Κρήτη ἔγγράφων, πὺ βρῖσκονται στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Φλωρεντίας μετὸν τίτλο: «*Carte Strozziane*»¹. Ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ Γερουσία τῆς Βενετίας τὸν Αὐγουστο τοῦ 1589 καὶ ἀπευθύνεται στὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ τῆς Κρήτης.

Ἡ Γερουσία, ἔχοντας ὑπόψει τῆς ὑπόμνημα τοῦ ἀρμοδιότερου γιὰ τὰ στρατιωτικὰ ζητήματα ὑπαλλήλου τῆς, τοῦ Στρατηγοῦ τοῦ Πεζικοῦ, δίδει ἐντολὴ στὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ νὰ ἐκτελέσει ὀρισμένα ἔργα, σχετικὰ μετὴν ὀχύρωση καὶ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τοῦ νησιοῦ, πὺ τότε συγκέντρωνε τὴ μεγαλύτερη προσοχὴ τῆς Βενετίας. Ἡ ἀμυνα τοῦ Βασιλείου καὶ εἰδικώτερα οἱ βομβαρδιστές, τὸ πυροβολικὸ, τὰ φρουρία, τὰ πυρομαχικὰ καὶ τὰ τρόφιμα, ἡ ὕδρευση τῶν φρουριῶν, τὰ στρατιωτικὰ κτήρια, ὁ στρατός, μισθοφορικὸς καὶ ντόπιος, καὶ τὰ παρόμοια εἶναι τὰ μόνιμα θέματα μετὰ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὄχι μόνον τὸ ὑπόμνημα τοῦ *General delle Fanterie* μὰ καὶ οἱ ἐκθέσεις ὄλων τῶν Γενικῶν Προβλεπτῶν, πὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν Κρήτη τὴ χρονικὴ ἐκείνη περίοδο τοῦ τελευταίου τέταρτου τοῦ XVI αἰῶνα.

Ποιὸς ἦταν τότε Γενικὸς Προβλεπτὴς δὲν ἀναφέρει τὸ ἔγγραφο.

¹) Ὁ φάκελλος τῶν Ἀρχείων τῆς Φλωρεντίας μετὸν τίτλο: «*Carte Strozziane*» περιέχει τὰ ἀκόλουθα:

I. *Relazione di tutte le particolarità dell' Isola di Candia, scritta da Leonardo Quirini nell' anno 1595.* Ἡ ἐνδιαφέρουσα — παρὰ τὶς ἀνακρίβειές της — αὐτὴ ἐκθεση δημοσιεύτηκε στὴ Φλωρεντία τὸ 1897 ἀπὸ τὸν Gaetano Casoni, σὰν «*ricordo delle nozze del cav. Atto Corsi con la gentile signorina Adela Marchioni*».

II. *Copia di lettera scritta dal signor Ambasciatore veneto in Francia al re christianissimo il giorno 19 Settembre 1669, tradotta dal francese in occasione di chiedere soccorso per Candia contro al Turco.* (Δημοσιεύτηκε στὰ «*Κρητικὰ Χρονικὰ*» τόμ. Α', σελ. 74-83).

III. *Ordini da osservarsi dalle milizie del Regno di Candia; lasciati dall' illustrissimo signor Giovanni Batta dal Monte, Capitano Generale delle Fanterie, a 20 Novembre 1588.* (Δημοσιεύτηκε ἐπίσης στὰ «*Κρητικὰ Χρονικὰ*» τόμ. Β', σ. 73-92).

IV. Τὸ παραπάνω δημοσιεύόμενον ἔγγραφο.

² Από όσα όμως αναφέρονται στην έκθεση του Zuanne Mocenigo τοῦ 1593² καὶ στην ἀνώνυμη έκθεση γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Κρήτης τοῦ 1589³, συνάγεται πὼς Γενικὸς Προβλεπτής, τὴν ἐποχὴ πού γράφτηκε τὸ δημοσιευόμενον ἔγγραφο, ἦταν ὁ Giustiniano.

Στὸ ἔγγραφο δὲν ἀναφέρεται ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ «*General delle Fanterie*», πού στην έκθεσή του βασιίζεται τὸ ἔγγραφο τοῦτο τῆς Γερουσίας. Ὅμως, ἔχοντας ὑπόψει μας πὼς ὁ Gio: Batta dal Monte, Capitano Generale delle Fanterie, ὑπηρετοῦσε μὲ τὸ ἀξίωμα του αὐτὸ στην Κρήτη τὸ Νοέμβριον τοῦ 1588⁴, καὶ πὼς ὁ ἴδιος ὑπόβαλε στὴ Γερουσία τὴν έκθεση γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Κρήτης τὸ 1589⁵, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε βέβαια πὼς ἡ έκθεση, πάνω στην ὁποία βασιίστηκε τὸ δημοσιευόμενον ἔγγραφο, γράφτηκε ἀπὸ τὸ γνωστὸ μας πιά Gio: Batta dal Monte, General delle Fanterie.

Ἄν εἶχαμε ὑπόψει μας τὴν έκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτή Giustiniano θὰ μπορούσαμε νὰ κρίνομε κατὰ πόσο ἐκτελέστηκαν οἱ ἐντολές αὐτὲς τῆς Γερουσίας. Μὰ ἀπὸ ὅσα βλέπομε σὲ ἐκθέσεις μεταγενέστερες δὲν ἐκτελέστηκαν, φαίνεται, κατὰ γράμμα⁶.

²) Ὁ Z. Mocenigo, Γενικὸς Προβλεπτής τῆς Κρήτης τὸ 1592-93, ἀναφέρει στὴ σχετικὴ έκθεσή του τὸν «*illustrissimo signor Provveditor Generale Giustiniano*» σάν προκάτοχό του στὴ θέση αὐτή. (Βλ. V. A. S. Relazioni LXXIX, Relazione di Z. Mocenigo 1593).

³) Σαφέστερα ἀναφέρεται στὴν έκθεση γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Κρήτης: «*L' anno poi [15]88 alli sei di Ottobre l' ecc.mo Generale Justiniano fece la sua intrata nella città di Candia....*» (βλ. «Κρητικὰ Χρονικὰ» Β', σ. 239).

⁴) Τὴ χρονολογία αὐτὴ ἐξέδωκε τὸν «*Κανονισμό τῆς Μιλίτιας τοῦ Βασιλείου τῆς Κρήτης*». (Βλ. «Κρητικὰ Χρονικὰ» Β', σ. 75 κ.έξ.).

⁵) Βλ. ἐπίσης «Κρητικὰ Χρονικὰ» Β', σ. 235 κ.έξ.).

⁶) Ὁ Γεν. Προβλεπτής Zuanne Mocenigo στὴν έκθεση πού ὑπόβαλε τὸ 1593 συνιστᾷ νὰ σταλεῖ εἰδικὸς ἀξιωματικὸς «*con titolo di revisore de Bombardieri, artiglieria et polveri*, γιὰ νὰ παρακολουθεῖ ἂν γυμνάζονται οἱ βομβαρδιστές, ἂν τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά των καὶ τὸ μαροῦτι διατηροῦνται καλὰ κλπ. (Βλ. Relazione di Zuanne Mocenigo 1593, in V.A.S. Relazioni LXXIX).

Καὶ ὁ Filippo Pasqualigo στὴν έκθεση πού ὑπόβαλε τὸ ἐπόμενο ἔτος 1594, ἀναφέρει ὅτι «*τὸ φρούριον τῆς Σούδας ἔχει πολλὰς ἐλλείψεις*» καὶ ὅτι τὸ σπήλαιον πού εἶχαν ἀνοίξει κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὰ κύματα δὲν εἶχε κλειστῆ, ὅπως διάταξε ἡ Γερουσία, γι' αὐτὸ φρόντισε ὁ ἴδιος μαζί μὲ τὸ διοικητὴ τῆς φρουρᾶς γιὰ τὴ διόρθωσή του. (Βλ. V. A. S. Relazione di Filippo Pasqualigo, Capitano di Candia et Provveditore della Canea, 1594).

Archivio di Stato di Firenze,
Carte Stroziane, Serie I, Filza 304, Carte 89 - 90.

1589 a' 26 agosto, in Senato

Al Proveditor General di Candia

Il General nostro delle fanterie nel suo ritorno in questa città, oltr'a quello che ci ha referito in materia di quel Regno, ci ha anco presentata una scrittura lasciata parimente a voi di molte cose, che hanno bisogno di essere exequite per servitio e sicurezza di esso Regno Nostro, la quale veduta et considerata da noi, conoscemo che buona parte delli particolari in essa expressi, che sono per il vero importantissimi, non hanno bisogno di altro che della sollecitudine e diligentia vostra perchè siano posti in executione, come sono li ricordi intorno li bombardieri et intorno l' hospedale dei soldati, il buon governo delle artiglierie et de' letti, l' operare che si lavori di salnitri, dando al salnitraryo quello gli fu promesso, il conciero delli alloggiamenti de' soldati, il buon governo delle armi, la conservatione de' biscotti, il fare alcuni rastrelli ficti a diverse porte per loro sicurtà; il disporre il corpo di guardia alla piazza della Herbe della Canea et all' Arsenal di

1589, 26 Αὐγούστου, σιὴ Γερουσία.

Πρὸς τὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ Κρήτης

Ὁ στρατηγὸς μας τοῦ Πεζικοῦ, μετὰ τὴν ἐπάνοδό του σ' αὐτὴ τὴν πόλη, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνο πὸν μᾶς ἀνάφερε σχετικὰ μὲ τὸ Βασίλειο αὐτό, μᾶς ὑπόβαλε καὶ ἔγγραφο ἐκθεση, πὸν ἀντίγραφό της ἄφησε καὶ σὲ σᾶς, γιὰ πολλὰ ἔργα πὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ Βασιλείου μας τούτου. Τὴν ἐκθεση αὐτὴ τὴ μελετήσαμε καὶ τὴν ἐξετάσαμε καὶ διαπιστώσαμε πὸς πολλὰ ἀπὸ τὰ ζητήματα πὸν ἀναφέρονται σ' αὐτὴ, ἀληθινὰ σπουδαιότατα, δὲν χρειάζονται τίποτ' ἄλλο παρὰ μόνο τὴ δική σας μέριμνα καὶ ἐπιμέλεια γιὰ νὰ μποῦν στὸ δρόμο τῆς ἐκτέλεσης· ὅπως εἶναι οἱ συστάσεις σχετικὰ μὲ τοὺς βομβαρδιστὲς καὶ μὲ τὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο, μὲ τὴν καλὴ συντήρηση τῶν κανονιῶν καὶ τῶν κιλλιβάντων, τὸ ζήτημα τῆς παραγωγῆς τοῦ ἵτρου, δίδοντας σ' ἐκεῖνο πὸν τὸ παράγει αὐτὸ πὸν τοῦ ὑποσχέθηκα, τὴν ἐπιδιόρθωση τῶν στρατιωτικῶν οἰκημάτων, τὴν καλὴ συντήρηση τῶν ὄπλων, τὴ διατήρηση τῆς γαλέτας, τὴν κατασκευὴ μερικῶν μόνιμων δρύφακτων σὶς διάφορες Πόρτες γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους, τὴ διάθεση φρουρᾶς γιὰ τὴν πλατεία τῆς Λαχαναγορᾶς τῶν Χα-

quella città il far monitione di legni¹ nelle fortezze e cose simili, le quali essendo tutte non solo utilissime ma necessarissime, V^h commetteremo col Senato che dobbiate operare con ogni spirito Vo^{stro} che siano con ogni diligentia e sollecitudine poste in executione, non ci mettendo tempo di mezzo, a fine che quanto prima si potrà siano effettuate et non habbino bisogno di altro éccitamento. Et quanto all' ordinanze² farete che siano exercitate et che principalmente s' attendi a farli imparare a tirar bene l' arcobuso, si che nell' exercitatione e scaramuccie rieschino utili et buoni soldati exequendo li ordini e ricordi lasciati in tal proposito da esso Generale delle fanterie, et obligando Voi li colonnelli a star nelli territorii per poter bene exercitare le ordinanze et facendo che cosí exequischino.

Hora vi diremo la voluntà nostra intorno alcune altre cose che reputiamo principali et che non patiscano dilatione. Et pri-

ριῶν καὶ γιὰ τὸ Ναυπηγεῖο τῆς ἴδιας πόλης, τὴν προμήθεια ξύλων σιὰ φρούρια καὶ ἄλλα παρόμοια· ἐπειδὴ ὅλα αὐτὰ εἶναι χρησιμότητα καὶ ἀναγκαιότητα, σᾶς παραγγέλλομε, μὲ σύμφωνη γνώμη τῆς Γερουσίας, νὰ ἐνεργήσετε μ' ὅλη σας τὴν ψυχὴ γιὰ νὰ ἐκτελεστοῦν μὲ κάθε ἐπιμέλεια καὶ ταχύτητα, χωρὶς ἀναβολή, ἔτσι πὺ νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅσο τὸ δυνατὸ γρηγορότερα καὶ νὰ μὴ χρειαστεῖ νὰ γίνεῖ ἄλλη παρακίνηση.

Ὅσο γιὰ τὶς ὀρντινάντζες νὰ φροντίσετε γιὰ τὴν ἐκγύμνασή τους καὶ κυρίως πρέπει νὰ προσέξετε νὰ μάθουν καλὰ τὴ χρῆση τοῦ ἀρκομπούζιου, ἔτσι πὺ σὶς ἀσκήσεις καὶ σὶς ἀψιμαχίες νὰ ἀποδειχθοῦν χρησιμοὶ καὶ καλοὶ στρατιῶτες, ἐκτελώντας τὶς διαταγὲς καὶ τὶς ὑποδείξεις πὺ ἐξέδωκε γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ ἴδιος ὁ στρατηγὸς τοῦ Πεζικοῦ. Πρέπει ἐπίσης νὰ ὑποχρεώσετε τοὺς συνταγματάρχες νὰ παραμένουν σὶς περιοχὲς τους, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ γυμνάζουν τὶς ὀρντινάντζες, φροντίζοντας νὰ παραμένουν πραγματικά.

Καὶ τώρα νὰ ποιά εἶναι ἡ θέλησή μας γύρω ἀπὸ μερικὰ ἄλλα ζητήματα, πὺ τὰ θεωροῦμε βασικά καὶ πὺ δὲν σηκώνουν ἀναβολή.

¹) Γιὰ τὴν προμήθεια τῶν καυσοξύλων, πὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν φρουρῶν ὑπῆρχε εἰδικὴ ὑπηρεσία, διοικούμενη ἀπὸ προβλεπτή. (βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας, Ἡρακλειον, τ. I, 1940, σ. 153-4).

²) βλ. σχετικὰ μ' αὐτὲς Σπανάκη, ὁ.π., σ. 82 κ.έξ. καὶ Ἀγαθ. Ξηρουχάκη, Ἡ Βενετοκρατουμένη Ἀνατολή, Κρήτη καὶ Ἐπτάνησος, Ἀθῆναι 1934, σ. 62.

ma vogliamo che le polveri⁹ in gran quantità che si trovano guaste alla Canea et anco quelle di Candia, che non sono state soleggiate per lunghissimo tempo siano acconcie et rinovate, dando alli bombardieri che faranno quest' opera, la spesa che ci anderà senza altro pagamento o regaglia come si è inteso che essi pretendono. Et siano poi riposte nelle loro cassette de' quali habbiamo dato ordine che ne siano et mandate in quel Regno una quantità per hora et se ne manderà poi delle altre, se farà bisogno. Et che si usi diligentia per soleggiarle ogni due anni come esso generale vi ha ricordato in detta scrittura facendo anco fabricare la torre presso il baluardo Martinengo di Candia, necessaria per il detto bisogno.

Che si attendi a fare quello che resta intorno la Fortezza della Suda, per ridurla quanto prima alla total perfettione, serrando con un muro la caverna sotto di essa a fin che le acque non

Πρῶτα θέλομε νὰ τακτοποιηθεῖ καὶ ν' ἀνανεωθεῖ τὸ μπαρούτι πὸν βρῖσκεται χαλασμένο στὰ Χανιά καὶ στὸ Χάντιακα, γιατί δὲν λιάστηκε γιὰ πολὺν καιρό· στοὺς βομβαρδιστὲς πὸν θὰ κάμουν αὐτὴ τὴ δουλειὰ νὰ δώσετε τὰ ἔξοδα πὸν θὰ χρειαστοῦν, χωρὶς ἄλλη πληρωμὴ ἢ δῶρα πὸν ζητοῦν, ὅπως πληροφορηθήκαμε. Ἐπειτα πρέπει νὰ ξανατοποθετηθεῖ μέσα στὰ κιβώτιά του. Σχετικὰ ἔχομε δώσει διαταγὴ νὰ σταλοῦν στὸ Βασίλειο αὐτὸ μερικὰ γιὰ τὴν ὥρα καὶ ἀργότερα θὰ σταλοῦν κι' ἄλλα, ἂν χρειαστοῦν. Πρέπει νὰ φροντίζετε νὰ λιάζετε κάθε δυὸ χρόνια, ὅπως σᾶς ὑπόδειξε ὁ στρατηγὸς στὴν ἔκθεση πὸν ἀναφέραμε· νὰ διατάξετε ἀκόμη νὰ γίνεῖ ὁ πύργος, ἀπαραίτητος γι' αὐτὸ τὸ σκοπό, κοντὰ στὸν προμαχῶνα τοῦ Μαρτινέγκο τοῦ Χάντιακα.

Πρέπει νὰ φροντίσετε γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐκείνου πὸν ὑπολείπεται στὸ φρούριο τῆς Σούδας, γιὰ νὰ τελειώσει ὀλοκληρωτικὰ ὅσο τὸ δυνατὸ γρηγορότερα, κλείνοντας μ' ἓναν τοῖχο τὸ σπήλαιο πὸν βρῖσκεται

⁹⁾ Γιὰ τὸ μπαρούτι πὸν βρῖσκονταν στὰ Χανιά ὁ Ζ. Mocenigo γράφει στὴν ἔκθεσή του (1589): «Εἰς τὰ Χανιά ὑπάρχουν 36 χιλιάδες (migliaia) περίπου χοντροκκόκου πυρίτιδος, ἐξ ἐκείνης ἢ ὁποία ἀπεστάλη ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἄλλου πολέμου. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἑτεροι 60 χιλιάδες (migliaia) πυρίτιδος εἰς βαρέλια. Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῦτα κατεστράφησαν ἐκ σήψεως, ἐτοποθετήθη αὐτὴ ἐκ νέου εἰς κιβώτια, εἰς βαρέλια, ἀκόμη δὲ καὶ χαμαὶ σωρηδόν... Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲν παραλείπω... νὰ παρακαλέσω (τὴν Υ. Γ.) εὐσεβάστως ὅπως εὐαρεστηθῇ νὰ ἀποστείλῃ 2 χιλιάδας βαρέλια πρὸς τοποθέτησιν τῆς ἐν λόγῳ πυρίτιδος... Ὅρθον δὲ θὰ ἦτο νὰ διαταχθοῦν οἱ πυροβοληταὶ (bombardieri) ὅπως τακτοποιήσουν τὴν πυρίτιδα ἐκείνην ἄνευ ἄλλης δαπάνης». (Βλ. Σ. Σπανάκη, ὁ.π., σ. 78-79).

vi penetrino con tanto danno come nella scrittura è ricordato.

Che siano fatte delle cisterne publiche¹⁰ in Candia et alla Canea per via di contributione delle medesime città, et che quella del Castello di Candia sia acconcia et accomodata, ma che insieme con ogni efficacia et effetto maggiore siano per voi exortati et persuasi li nobili et principali delle città a far di esse cisterne nelle case loro per commodo proprio per servitio delle città operando che l'exequischino quanto prima.

Che sia fatto qualche magazzino per tenere al coperto le artiglierie, le balle et li letti che non si adoperano et che essi letti siano riposti in essi magazzini perchè non marcischino, vedendo voi con quanta negligentia et danno publico siano stati fin hora tenuti, et per farne de' nuovi habbiamo dato ordine a' corpi che

κάτω ἀπ' αὐτό, γιὰ νὰ μὴ μπαίνουν τὰ νερὰ καὶ νὰ κάνουν τόση ζημιά, ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἔκθεση.

Πρέπει νὰ κατασκευαστοῦν δημόσιες δεξαμενές στὸ Χάντακα καὶ στὰ Χανιά μὲ τὴ συμβολή τῶν ἰδίων τῶν πόλεων. Ἡ δεξαμενὴ τοῦ Καστέλλου τοῦ Χάντακα πρέπει νὰ ἐπιδιορθωθεῖ καὶ νὰ τακτοποιηθεῖ. Ἀλλὰ ταυτόχρονα μὲ κάθε προσπάθεια καὶ μὲ τὴ μεγαλύτερη ἐνεργητικότητα πρέπει νὰ παρακινηθοῦν καὶ νὰ πεισθοῦν ἀπὸ σὰς οἱ εὐγενεῖς καὶ προύχοντες τῶν πόλεων νὰ κάμουν τέτιες δεξαμενές στὰ σπίτια των, γιὰ δική των εὐκολία καὶ γιὰ ἐξυπηρέτηση τῶν πόλεων, φροντίζοντας νὰ τὶς κατασκευάσουν τὸ γρηγορότερο.

Πρέπει νὰ κατασκευαστοῦν μερικὲς ἀποθηῆκες γιὰ νὰ στεγαστοῦν τὰ κανόνια, τὰ βόλια καὶ οἱ κιλλίβαντες τῶν κανονιῶν ποὺ δὲν χρησιμοποιοῦνται. Οἱ κιλλίβαντες αὐτοὶ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν στὶς ἀποθηῆκες τοῦτες γιὰ νὰ μὴ σαπίζουν, ἀφοῦ σεῖς ἔχετε ἀντιληφθεῖ μὲ πόση ἀμέλεια καὶ μὲ πόση ζημιὰ τοῦ Δημοσίου διατηρήθηκαν μέχρι τώρα. Γιὰ τὴν κατασκευὴ καινούργιων δώσαμε διαταγὴ στὶς συντεχνίες ν' ἀ-

¹⁰) Τὸ 1629 ὑπῆρχαν στὸ Χάντακα 140 ἰδιωτικὲς δεξαμενές, στὴν περιοχὴ τῆς παλαιᾶς πόλης, ἀπὸ τὴ Voltone (Ρεγκινάκη) μέχρι τὸ λιμάνι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Fr. Morosini στὴν ἔκθεσή του (1629). Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τ. II, ἀνέκδοτος). Καὶ ὁ Δούκας τῆς Κρήτης Dolfin Venier ἀναφέρει στὴν ἔκθεσή του ὅτι ὁ Γεν. Προβλεπτής Moro μάζεψε μὲ ἔρανο ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς ἓνα σεβαστὸ ποσό, γιὰ τὴν κατασκευὴ δεξαμενῶν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ Χάντακα. (Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τ. V, σ. 174, ἀνέκδοτος καὶ τὸν ἐπίσης ἀνέκδοτο τ. IV, σ. 53 - 55, ὅπου ἡ ἔκθεση τοῦ Γεν. Προβλεπτή Beneto Moro τοῦ 1602). Μὲ ὑπόδειξη τούτου, τοῦ Moro, ἔγιναν οἱ μεγάλες δημόσιες δεξαμενές, ἀπέναντι στοὺς στρατῶνες τοῦ Ἀγ. Γεωργίου καὶ στὸ λιμάνι.

siano comprati delli tavoloni di olmo per mandarli in quel Regno dove manderemo anco un fabbro et un carraro per questo effetto.

Habbiamo appresso deliberato di mandarvi fino a millecinquecento badili, mille zappe et mille picchi, la metà di una testa et l' altra metà di due teste per li bisogni che verranno, li quali farete al giunger loro riporre e conservare in quelle monitioni di Candia, facendo che tutte le monitioni delle armi et questi prestamente siano ben tenute et governate; intendendo noi per la suddetta scrittura che quelle della Canea son state fin hora malissimo governate et che è pietà a vederle. Però se ci è alla Canea persona che ne habbi cura, farete che facci il debito suo, et non essendo atto, o vero non essendovi alcuno provvederete di huomo sufficiente et fedele che governi esse armi et le tenga sempre bene a ordine scrivendoci quanto haverete operato in questa materia.

Et perchè anco il vivere delli soldati ne è a cuore, vi commettiamo ad operare che il Datiaro del vino che ha carico di provvederne a' soldati, li mantenga di vino buono per la loro sanità

γοραστοῦν μεγάλες σανίδες ἀπὸ φτελιὰ γιὰ νὰ σταλοῦν στὸ Βασίλειο, ὅπου θὰ στείλομε κι' ἓνα σιδηρουργὸ καὶ ἓνα καρποιοὸ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ.

Ἀποφασίσαμε ἀκόμη νὰ στείλομε ἐκεῖ μέχρι 1500 φτυάρια, 1000 σκαπάνες καὶ 1000 κασμάδες, τοὺς μισοὺς μονόστομους καὶ τοὺς ἄλλους μισοὺς δίστομους, γιὰ τὶς ἀνάγκες πὺν θὰ παρουσιαστοῦν. Τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ ἅμα φθάσουν θὰ τὰ τοποθετήσετε καὶ θὰ τὰ φυλάξετε στὶς ὀπλοθῆκες τοῦ Χάντακα. Φροντίσετε ἐπίσης νὰ διατηρηθοῦν σὲ καλὴ κατάσταση ὅλα τὰ ἐφόδια, τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἐργαλεῖα πὺν ἀναφέραμε καὶ νὰ γίνει καλὴ ἢ διαχείρησή τους. Γιατὶ ἔχομε ὑπόψει μας ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀναφορὰ πὺς τὰ πολεμοφόδια τῶν Χανιωῶν τὰ συντήρησαν μέχρι τώρα πολὺ κακὰ καὶ βρίσκονται σὲ ἀξιοθρήνητη κατάσταση. Ἄν ὑπάρχει στὰ Χανιά κανένας πὺν νὰ ἔχει ἀναλάβει τὴ φροντίδα τους, διατάξετέ τον νὰ ἐκτελεῖ τὸ καθῆκον του· ἂν εἶναι ἀκατάλληλος ἢ ἂν δὲν ὑπάρχει κανένας, φροντίσετε νὰ βρῆτε ἓναν ἄνθρωπο ἱκανὸ καὶ πιστό, πὺν νὰ διαχειρίζεται τὰ ὅπλα αὐτὰ, διατηρώντας τα πάντα σὲ καλὴ κατάσταση· γράψετέ μας ἐκεῖνο πὺν θὰ ἐνεργήσετε πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Ἐπειδὴ καὶ τὸ ζήτημα τῆς διατροφῆς τῶν στρατιωτῶν μᾶς ἐνδιαφέρει σοβαρὰ, σᾶς παραγγέλλομε νὰ ἐνεργήσετε γιὰ νὰ προμηθεύει στοὺς στρατιῶτες καλὸ κρασί, γιὰ χάρη τῆς ὑγείας τους, ὃ ἐνοικιαστῆς τοῦ φόρου τοῦ κρασιοῦ, πὺν ἔχει ἀναλάβει τὴν προμήθειά του. Καὶ

et contra facendo come nella detta scrittura si contiene delle molte et giustificate querele contro di lui, lo gastigherete severamente come si conviene.

Et quanto al pane per il vitto di essa militia intendendo noi che altre volte fu ragionato et che si saria trovata persona che si haverebbe preso carico di mantenere la militia di pane per tutto l' anno a prezzo ragionevole et a quel calamiero che gli fusse limitato haverete consideratione sopra di ciò perchè se di questa maniera si potesse procurare il commodo di essa militia provendendo di persona fidele che exercitasse questo carico, senza fraude, pensiamo che saria benefatto dandosi parimente aviso di quanto intorno a ciò si potesse operare perchè possiamo darvi quell' ordine che stimeremo a proposito ¹¹.

In queste cose che sono stimate da noi sommamente importanti vogliamo che usiate ogni maggior diligentia et affetto perchè siano con ogni sollecitudine effettuate et che sopra di esse ci avisiate di volta in volta quello che si andrà operando, et così vi commettiamo expressamente che doviatē exequire a fine che hab-

ἂν κάνει τὸ ἀντίθετο, ὅπως τὸν καταγγέλλουν στὸ ἀναφερόμενο ἔγγραφο γιὰ πολλὲς τέτιες ἀποδειγμένες πράξεις, τιμωρήσειτέ τον αὐστηρά, ὅπως τοῦ ἀξίζει.

Σχετικὰ μὲ τὸ ψωμί γιὰ τὴ διατροφή τῆς μιλίτιας αὐτῆς, ἔχοντας ὑπόψει πὼς καὶ ἄλλοτε ἔγινε λόγος καὶ ὅτι θὰ βρισκονταν πρόσωπο κατάλληλο γιὰ ν' ἀναλάβει τὴν προμήθεια τοῦ ψωμιοῦ τῆς μιλίτιας γιὰ ὅλο τὸ χρόνο σὲ λογικὴ τιμὴ, σιτὴ διατίμηση πὺν θὰ τοῦ καθοριστεῖ, νὰ σκεφτῆτε ἰδιαίτερα αὐτὸ τὸ ζήτημα. Γιατί, ἂν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ μπορούσε νὰ ἐξυπηρετηθεῖ καλύτερα ἢ μιλίτια, βρίσκοντας πρόσωπο πιστὸ πὺν θὰ ἀναλάμβανε αὐτὸ τὸ ἔργο χωρὶς δόλο, νομίζομε πὼς θὰ ἴταν σωστὸ νὰ μᾶς πληροφορήσετε γιὰ κάθετι πὺν θὰ γινότανε σχετικὰ μ' αὐτό, γιὰ νὰ μπορέσομε νὰ σᾶς δώσομε τὴ διαταγὴ πὺν θὰ κρίναμε σωστή.

Στὰ ζητήματα αὐτά, πὺν θεωροῦνται ἀπὸ μᾶς ἐξαιρετικὰ σπουδαῖα, θέλομε νὰ καταβάλετε τὴ μεγαλύτερη ἐπιμέλεια καὶ ἀφοσίωση, γιὰ νὰ ἐκτελεστοῦν μὲ κάθε μέριμνα, ἀναφέροντας ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ὅ,τι ἐνεργεῖτε πάνω σ' αὐτά. Σᾶς παραγγέλλομε ρητὰ πὼς ὀφείλετε νὰ

¹¹) Στὸ Χάντακα ὑπῆρχαν φούρνοι τοῦ Δημοσίου γιὰ τὴν παρασκευὴ τῆς γαλέτας τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν γαλερῶν (βλ. ἔκθεση F. Pasqualigo, ὁ.π.).

biamo causa di restar sotisfatti del buon servitio che in cose che tanto premono apettiamo di ricevere dall' industria vostra. Et se ve parerà che faccia bisogno farete anco intendere al Capitano di Candia che debba coadiuvarvi nel mandar li ordini sopradetti alla sua debita executione.

Et perchè possiate suplire alle spese che intorno alle cose predette occorreranno a farsi, vi mandiamo ducati seimila, quali metterete in camera per spenderli nelle cose soprascritte et non in altro per modo alcuno.

Ne è grandemente dispiaciuto quello haviamo inteso et dalle vostre lettere de cinque giugno et anco dalle relationi del Generale delle fanterie, che li biscotti alla Suda siano stati trovati marci, dovendo pure il Provveditore alla Suda haver cura di quelli che si trovano in detta fortezza et essendo facil cosa farli riveder spesso, perchè non s' incorra in tanto danno publico et mancamento di munitione tanto necessaria.

Et quanto alli migli¹² mandati colla nave «Mozzeniga», che

ἐνεργήσετε κατὰ τρόπο, πὸν νὰ ἔχομε λόγους νὰ μένομε εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν καλὴ ὑπηρεσία, πὸν περιμένομε νὰ ἔχομε ἀπὸ τὴ φιλοπονία σας, σὲ ζητήματα τόσο ἐπείγοντα. Καὶ ἂν νομίζετε πὼς εἶναι ἀνάγκη, δόστε καὶ σὶὸν Καπιτάνο τοῦ Χάντακα νὰ καταλάβει, πὼς πρέπει νὰ οἷς βοηθήσει, δίδοντας τὶς παραπάνω διαταγὲς γιὰ τὴν πρόπουσα ἐκτέλεση.

Καὶ γιὰ νὰ μπορέσετε ν' ἀνταποκριθῆτε σὶς δαπάνες πὸν θὰ χρειαστεῖ νὰ κάμετε γιὰ τὰ παραπάνω, οἷς στέλνομε 600 δουκάτα, νὰ τὰ καταθέσετε σὶὸ Ταμεῖο, γιὰ νὰ δαπανᾶτε σὶὰ παραπάνω ἔργα καὶ ὄχι σὲ ἄλλα, γιὰ κανένα λόγο.

Μεγάλῃ δυσαρέσκεια μᾶς προκάλεσε ἐκεῖνο πὸν πληροφορηθήκαμε ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς σας τῆς 5 τοῦ Ἰούνη καὶ ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις τοῦ Διοικητῆ τοῦ Πεζικοῦ· ὅτι δηλαδὴ ἡ γαλέια πὸν ἦταν σὶτὴ Σούδα βρέθηκε σάπια, ἐνῶ ἔπρεπε ὁ Προβλεπιτῆς τῆς Σούδας νὰ φροντίζει γι' αὐτὴ πὸν βρίσκεται σ' αὐτὸ τὸ φρούριο, ἀφοῦ ἦταν εὐκολο νὰ τὴν ἐπιθεωρεῖ συχνά, γιὰ νὰ μὴν παθαίνει τὸ Δημόσιο τόσο μεγάλη ζημιὰ καὶ ἔλλειψη ἐφοδίου τόσο ἀναγκαίου.

Ὅσο γιὰ τὸ κεχρὶ πὸν στείλαμε μὲ τὴ νάβα «Moceniga» γιὰ τὸ

¹²⁾ Τὸ κεχρὶ χρησιμοποιούνταν τότε σὶτὴν ἀρτοποιία. Σὲ χρονικὸ τοῦ 1591 ἀναφέρονται τὰ παρακάτω:

«αφῆα' ἐγένετο λιμὸς μέγας εἰς τὴν Κρήτην. Μὲ τὸ κεχρὶ ἔζησαν πάντες οἱ

ne scrivete essere vecchissimi e bruttissimi per quanto vi ha avvisato il Capitano di Candia, a noi è affermato dalli sopradetti Provveditori alle biave che erano nuovi e delli migliori che si trovassero qui, anzi che fu disfatto un mercato perchè veduta la roba non fu trovata di quella qualità che era stata promessa. Però doppo che gli avrete veduti con l'occhio proprio ne aviserete più particolarmente quello che ritrovarete in effetto e se ci sarà mancamento, onde potete giudicare che sia proceduta la colpa, essendone riferito dalli detti sopra Proveditori che furono caricati in nave fino alli 15 marzo et che la nave non giunse in Candia se non il mese di giugno.

ὁποῖο γράφετε πὼς ἦταν πολὺ παλιὸ καὶ πολὺ κακό, ὅπως οὖς πληροφορήσει ὁ καπετάνιος τοῦ Χάντακα, μᾶς ἐβεβαίωσαν οἱ παραπάνω Προβλεπιῆς τῶν σιτηρῶν, πὼς ἦταν καινούργιο καὶ ἀπὸ τὸ καλύτερο ποὺ βρίσκονταν ἐδῶ, καὶ μάλιστα ἀκύρωσαν μιὰν ἀγορὰ γιὰ τὴν ἐξέταση ποὺ ἔκαναν βροῆκαν πὼς ἡ ποιότητά του δὲν ἦταν αὐτὴ ποὺ τοὺς εἶχαν ὑποσχεθεῖ. Γι' αὐτὸ ἅμα τὸ δεῖτε μὲ τὰ ἴδια σας τὰ μάτια πληροφορήσετέ μας λεπτομερέστερα γιὰ ὅ,τι βροῆτε πραγματικά, καὶ ἂν εἶναι ἐλαιτωματικό, ποιός, κατὰ τὴν κρίση σας, ἔχει τὴν εὐθύνη, ἔχοντας ὑπόψει πὼς ἀνάφεραν οἱ παραπάνω Προβλεπιῆς ὅτι φορτώθηκε στὸ πλοῖο μέχρι τὶς 15 τοῦ Μάρτη καὶ ὅτι δὲν ἔφτασε στὸ Χάντακα παρὰ τὸν Ἰούνη.

πένητες καὶ μὲ τὰ χόρτα τῆς γῆς, ὅπου δὲν ἠύρισκετο μήτε κουκκίον μήτε ἄλλο τι λεγοῦμι. Χειμῶν ἀδεξιότατος καὶ σκληρότατος μὲ βροχαῖς φοβεραῖς, ἀπὸ ταῖς ὁποῖαις δὲν ἐμποροῦσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ σπεύρουν», Βλ. Σπ. Λάμπρου, Βραχέα Χρονικά, σ. 14, στὰ Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. Α'. τεῦχ. 1. Ἀθῆναι 1932. (Ἔκδοσις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).

ΣΤΕΡΓΙΟΣ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ